

5. 35,106.

A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
I. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

VIII. KÖTET, 8. FÜZET

SZERKESZTI

SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR

egyetemi ny. r. tanár, főtktár

ACTA CLASSIS I. SOCIETATIS SCIENTIARUM
DEBRECINENSIS DE STEPHANO TISZA NOMINATAE
VOL. VIII. FASC. 8.

AZ 1792. ÉVI
BÜNTETŐTÖRVÉNYJAVASLAT
150. ÉVFORDULÓJA

ÍRTA:

FINKEY FERENC

T. TAG

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS

FELOLVASTA A TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG 1942. ÉVI JÚNIUS 12-ÉN
TARTOTT ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSÉN

DEBRECEN, 1942

FŐBIZOMÁNYOS: STŰDIUM KÖNYVKIADÓ R.-T.
BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-UTCA 8.

0-53100.
A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
I. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

VIII. KÖTET, 8. FÜZET

SZERKESZTI

SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR

egyetemi ny. r. tanár, főtitkár

ACTA CLASSIS I. SOCIETATIS SCIENTIARUM
DEBRECINENSIS DE STEPHANO TISZA NOMINATAE
VOL. VIII. FASC. 8.

AZ 1792. ÉVI
BÜNTETŐTÖRVÉNYJAVASLAT
150. ÉVFORDULÓJA

ÍRTA:

FINKEY FERENC

T. TAG

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS

FEOLVASTA A TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG 1942. ÉVI JÚNIUS 12-ÉN
TARTOTT ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSÉN

DEBRECEN, 1942

FŐBIZOMÁNYOS: STÚDIUM KÖNYVKIADÓ R.-T.
BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-UTCA 8.

45/1987

Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület
könyvnyomda-vállalata. 1942—2583.

Az 1790—91. országgyűlés százötvenedik évfordulójáról a magyar társadalom sajnálatos módon megfélekedett. Pedig ez az országgyűlés a hazai jogfejlődés szempontjából egyike a legnevezetesebbeknek és legjelentősebbnek az 1848. előtti alkotmánytörténetünkben. Ez az országgyűlés rövid kilenc havi tartama alatt 74 törvénycikket alkotott, melyek ha gyakorlatilag nem lettek is valamennyien eredményesek, de sok közülök mégis — egyik elvi magaslata miatt, másik a magyar jog tényleges fejlesztése szempontjából is — nagyjelentőségű lett és előrevitte a magyar jogéletet.

Ha csak a közjogi szempontból legnevezetesebb X. törvénycikket említem, mely a magyar állam függetlenségét önérzetes, bátor szavakkal fejezi ki és erőlyesen tiltakozik a patensekkel való alkotmányellenes kormányzás ellen, vagy ha a szent korona őrzésére, a koronázás határidejére és a királyi hitlevélre vonatkozó, ma is életben lévő III., IV. és VIII. törvénycikkekre, vagy a nyilvános ügyeknek magyar nyelven intézéséről rendelkező XVI. tc.-re, vagy a protestánsok és görög nem egyesültek vallásszabadságát biztosító XXVI. és XXVII. tc.-re, vagy a kánpadot eltörlő XLII. tc.-re, vagy a jogászvilágot legközelebből érdeklő LXVII. tc.-re gondolunk, mely a közigazgatás és a bíraskodás terén a II. József autokratikus intézkedései, majd azoknak visszavonása folytán teljesen zűrzavarossá vált jogállapotok gyökeres orvoslása végett kilenc országos Választmányt küld ki az ország egész jogi rendjének, a közigazgatás, adó, úrbéri, kereskedelmi és jogszolgáltatási ügyekben rendszeres munkálatok, illetőleg törvényjavaslatok kidolgozására, és ha tudjuk azt is, hogy ezek a Választmányok ötévi odaadó buzgó munkával 96 folio kötetben az értékes javaslatoknak tömegét dolgozták ki, nem lehet eltagadni, hogy ez az országgyűlés valóban korszakos jelentőségű volt, melynek szereplői, a különböző törvényjavaslatok készítői iránt a legnagyobb tisztelettel és hálával tartozunk.

Ha a száz év előtti időket, a mult század *negyvenes éveit*, a magyar alkotmány újjászületésének dicsőséges korszaka gyanánt szoktuk magasztalni s az ezen kort betetőző 48-as törvényeket méltán az új Magyarország alapkövei és ma is igazi „sarkalatos“ törvényeink gyanánt tekintjük, akkor hálátlanság lenne megfélekednünk a *kilencvenes évek* kiváló férfiairol, akik valóban az úttörés nehéz munkáját végezték és kiásták a fundamentumokat a félszázad mulva következő, szerencsésebbkező nagy államférfiaink alkotásai számára.

A „kilencvenes évek“ ugyan nem termeltek ki olyan hatalmas szellemóriásokat, mint félévszázad mulva a harminc-negyvenes évek egy Széchenyit, egy Deákot, egy Kossuthot, de a 150 évvel ezelőtt

szereplő nagy embereink is méltán megérdemlik, hogy kegyelettel emlékezzünk meg róluk. Ha ők még nem merték is határozott programul kitűzni a rendi alkotmány megdöntését, ha „az alkotmány oltalma” alatt ők még mindig a nemesi privilégiumok zavartalan élvezetét értették is, de már ők is átértékelték koruknak intő szavát, a *felvilágosodás* és az *emberiesség*, az *emberi jogok* és a *jogegyenlőség* nagy eszméit s különösen érdemük az is, hogy az általános emberiességi eszmék mellett szent lelkesedéssel karolták fel a *nemzeti nyelv* és a *nemzeti műveltség* megteremtésének nagy gondolatát is.

Nem szabad elfelednünk, hogy az 1790—91-i országgyűlés összeülésekor a magyar nemzet alig egypár hóval előbb szabadult fel a II. József abszolutizmusa alól s alig egy éve mult, hogy hallhatták a francia nagy forradalom távoli mennydörgését. Az alkotmány helyreállítása feletti öröm és az új, világrengető eszmék eléggé megzavarhatták az ő tisztánlátásukat a legközelebbi teendők iránt. És azt se feledjük el, hogy a XVIII. század második felében — az előző századok véres háborúinak hatása alatt — a magyar nemzet — értve alatta még mindig csak a nemességet — *Concha Győző* mesteri szavai szerint: „elaludta a nagy fordulatot, a legnagyobbak egyikét, melyen az emberi szellem valaha keresztülment, a XVIII. század felvilágosodását, a filozófia újjászületését, a közgazdasági tudomány keletkezését s amit először kell vala említenem, elalussza a tant, mely az embert — nem tekintve születést, vagyont, vallást és nemzetiséget — nemcsak Isten előtt, hanem e világon is mint öncélt állítja oda s egyenlő jogokkal ruházza fel, egyenlő méltóságot követel”.¹ Ugyanezt mondja *Széchényi* még erőteljesebb szavakkal a XIX. század első negyedének nemességére: „a nemzet vezérszerepet vivő rendje, előjogainak szerencsésen keresztülvitt galvanizálásával, nyugalomra vélte hajthatni fejét, a vízkórság által már egy lábbal a koporsóban áll” (Világ, 283. l.).

A nemzet felébredését, a nemzeti nyelv és irodalom ápolását ugyan már Bessenyei és nemes testőrtársai megindítják még Mária Terézia alatt, de a politikai ébredést, a jobbhágóság felszabadítását szörnyű terhei alól csak a kilencvenes évek ú. n. pamfletirodalma meri szóhozni. Nagy alaposággal rajzolta meg *Szabó Dezső* t. tagtársunk, hogy a megyék milyen nagy ellenállást fejtettek ki Mária Terézia úrbéri rendelete ellen.² II. József vasakarata ugyan keresztülhajszolta az újabb úrbéri rendezést, de a nemesség csökönyös ragaszkodását rendi előjogaihoz ő sem tudta megtörni.

Annál nagyobb elismerés illeti a kilencvenes évek politikai irodalmát, mely egyszerre, mintegy varázsütésre, százával ontja a hol lojális, II. Józsefet és emberies alkotásait dicsőítő, hol antidinasztikus, olykor radikális szellemű röpiratokat, valamennyit azzal a céllal, hogy a nemzetet végre felrázzák tespedéséből. Ezek a röpiratok — amiket *Concha Győző* és *Ballaqi Géza* nagyszerű feldolgozásában s újabban

¹ *Concha Győző*: A kilencvenes évek reformeszméi és előzményeik. 1885. 4. l.

² *Szabó Dezső*: A megyék ellenállása Mária Terézia úrbéri rendeleteivel szemben. 1934.

Májusz Elemér kitűnő tanulmányában¹ olvashatunk — most szelidebben, majd élesebben ostorozzák a rendi alkotmány hibáit és kinövéseit, s követelik a jobbágyoknak polgári és politikai jogokkal felruházását, a sajtó- és szólásszabadságot, az oktatás szabadságát, az országgyűlés reformját.

Ha ezeknek a röpiratoknak szerzői közt nem akadnak is Montesquieu-k, Rousseau-k és Voltaire-ek, de egy *Hajnóczy József*, egy *gr. Batyányi Alajos*, *Szirmay Antal* vagy *Berzeviczy Gergely* és több más kiváló írónk kétségtelenül megérdemlik, hogy meghajtsuk emléküik előtt a zászlót, mint a magyar alkotmány előreformátorai, a felvilágosodás, a humanizmus első magyar bajnokai előtt. Ennek a reformirodalomnak visszhangja és eredménye az 1790—91. évi országgyűlés által alkotott számos reformtörvény. E nagyjelentőségű reformtörvények hosszú sorából én ezúttal csupán a LXVII. tc.-kel kiküldött országos Választmányok egyike, a *jogügyi Választmány* (Deputatio Juridica) által készített *büntetőtörvényjavaslatot* (Codex de delictis eorumque poenis) kívánom közelebbről ismertetni, mint amely előfutára lett a félévszázad mulva készült legkitűnőbb magyar büntetőjogi javaslatnak, a nagyhírű 1843-i javaslatnak.

Az 1791. évi LXVII. törvényekkel kiküldött VI. országos választmány — mint említettem — az ország egész közigazgatásának és igazgatszolgáltatásának reformjáról, új rendjéről volt hivatva javaslatokat készíteni. Ebben a nagyszabású és nagyterjedelmű munkában a büntetőjog kodifikálása bizonyára csak kis és látszólag nem a legjelentősebb részlet volt. Azt hiszem azonban, hogy a saját szakmám iránti elfogultság nélkül emelhetem ki azt a tényt, hogy bizony éppen ez a szerény című munkálat, az 1792-i büntetőjogi törvényjavaslat volt egyik legértékesebb alkotása az országos választmányoknak. Ez a javaslat kívánta megtenni az első lépést a *jogegyenlőség* elvének törvénybeiktatására, amikor a büntetési rendszert egyenlőnek tervezi nemesre és nem nemesre s ezzel az első pörölycsapást készül mérni a nemesség rendi különállására. De ennek a javaslatnak örök érdeme a *humanizmus* terén is az első alkotmányos lépés, amikor eltörli az addig uralkodó tortúra rendszerét, amit már előbb a XLII. tc. külön is kimondott. Ez utóbbi lépés ugyan csak átvétele a Mária Terézia 1776-i rendeletének, melyet II. József is — mint aki ennek a rendeletnek is értelmi szerzője volt — fenntartott, de mégis nagyjelentőségű az 1790-i országgyűlésnek ez a ténye, mert ezzel dokumentálta világosan, hogy magáévá teszi Józsefnek felvilágosodott felfogását és *alkotmányos úton* is szakítani kíván a borzalmas emlékü kinnpaddal.

Egy félévszázad mulva Széchenyi és nagy fegyvertársai szintén ezzel kezdték az alkotmányreform nagy munkáját, hogy a büntetőtörvénykönyv megalkotása által vezetik be a törvény előtti egyenlőség eszméjét a nemesség gondolatvilágába és a gyakorlati életbe. Magának

¹ *Concha Gy.* id. m.; *Ballagi Géza*: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest, 1888.; *Májusz Elemér*: A reformkor nemzedéke. Századok, 1923. évf. 16 s. köv. 1.

Széchenyinek is legelső programja volt az úriszék és a kínpad eltörlése, mellyel ki lesz véve a nemesség kezéből a jobbágyok kizsárolásának és sanyargatásának eszköze.

Az 1792-i büntetőtörvényjavaslat jelentőségét azonnal megértjük, ha egy pillantást vetünk a XVIII. század derekán fennállott büntetőjogi állapotokra, aztán a Josefinára és a francia forradalmi törvényhozás első lépéseire.

Jól mondja *Pulszky Ágost*, hogy a büntetőjogban a középkor Beccariaig tartott. Igen, mert a XVIII. század harmadik negyedéig az európai büntetőjog a kegyetlenség, az emberietlenség, a szemet-szemért ótestamentumi vak igazságának, a „vérfenyítő“ hatalommal, a tényleg „véres büntetésekkel“ való elrettentés, az „állami bosszú“ elvein nyugodott. Halálbüntetés a súlyosabb és bot a kisebb súlyú bűncselekmények miatt, ez volt a büntetési rendszer két főpillére és mindennapos eszköze Európaszerte. Elég csak azt felemlítenem, hogy Angliában 240, Franciaországban 115 cselekményre volt különböző törvényekben előírva a halálbüntetés. A kivégzésnek borzalmas módjai még a XVIII. század vége felé sem tartoztak a ritkaságok közé. A kerékbetörés hazánkban még 1785-ben is előfordult. Németországban még 1813-ban is történt máglyán elégetés.¹ Vegyük még hozzá, hogy a kivégzés mindig nagy nyilvánossággal történt s Párizsban a Gréve-tér házainak ablakai rendszerint zsúfolva voltak előkelő, túlnyomóan hölgyközönséggel.² Egy 1805. évi porosz rendelet kifejezetten előírja, hogy a kivégzés úgy történjék, hogy a legtávolabbi nézők is jól láthassák, az iskolákban szünnapot adtak s a tanítóknak kötelességük volt a gyermekeket kivezetni a nézőtérre.

De vegyük még hozzá azt is, hogy a büntető eljárás rendszere ezidőben a tortúrán nyugodott, melynek szörnyűségei alatt gyakran a legártatlanabb gyanúsítottból is ki lehetett csikarni egy beismerő szót, ami elég volt a halálos ítélet kimondására s aminek eredménye lett a nem éppen ritkán előfordult, ú. n. bírói gyilkosság (Justizmord), vagyis később kétségtelenül ártatlannak bizonyult emberek kivégzése (még hozzá előzetes és a kivégzés alatti rettenetes tortúrázással). Mindezek ismeretében nem túlzás, ha a mai büntetőjogi irodalom egyértelműen a leglesújtóbb bírálatot mondja a XVIII. század büntető igazságszolgáltatásáról.

Ennek a szegényletes kegyetlen korszaknak két főpillérét, a halálbüntetést és a tortúrát legélesebben *Beccaria*, olasz grófnak 1764-ben megjelent *Dei delitti e delle pene* c. kis könyve támadja meg s ez a könyvecske lesz a XVIII. század utolsó negyedében az európai büntetőjog újjászületésének, helyesebben megszületésének, a modern emberies büntetőjog megteremtésének kiindulópontja. *Beccaria* előtt is akadtak — fehér holló gyanánt — egyes emelkedett szellemek, akik szót emeltek koruknak kegyetlen büntetőjoga ellen. Így *Morus Tamás* már a XVI. század elején rámutat arra a szörnyű dilemmára, ami elé az

¹ F. v. *Liszt*: Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 1912. 258.

² L. *Ed. Herz*: Voltaire und die französische Strafrechtspflege. 1887.

akkori angol jog a szegény embert állítja azzal, hogy munkát nem ad neki megélhetésére, de a legkisebb lopást is irgalmatlanul akasztófaival sújtja, tehát az éhenhalás vagy az akasztófa, ami közt a szegény ember választhat.

Majd a XVII. században s a XVIII. elején mind többen szállnak sikra a boszorkányégetés szégyenletes divatja ellen (így Fr. Spee, Nicolas, Bekker, Stryk, Thomasius).¹ De sokan megtámadják a tortúra emberietlen és esztelen rendszerét is, mely az igazság megállapításának teljesen alkalmatlan módja. *Montesquieu*, a francia politikai irodalom fejedelme, a Törvények szelleméről írt nagyhirű könyvében (1748) élesen megrójjá ezeket az embertelenségeket s a mérsékletet, az arányosságot és az erkölcsöt, vagyis az emberiséget hirdeti, mint egy művelt állam büntetőjogi vezérelveit.

Ezeket a nagyérdemű elődöket azonban egyszerre túlszárnyalja Beccaria könyve, mely egyszerű rövid fejezetekben sorra veszi a fennálló büntetőjogi embertelenségeket s a racionalista bölcsészeti tanok nyomán felállítja a józan észből folyó emberies igazság tételeit: el kell törölni a halálbüntetést és a tortúrát, mint az emberi társadalom mai két legnagyobb szégyenfoltját — meg kell szüntetni a botozást, a becstelentő büntetéseket. A büntetéseket igazságos szigorral, de emberies eszközökkel kell büntetni, miáltal biztosabban megelőzzük a bűnelkövetést, mint a bosszúállásra készítő kegyetlen eszközökkel. A büntetés célja nem a kínzás, nem a bűn megsemmisítése, ami az elkövetett bűntettre nézve úgyis lehetetlenség, hanem az általános megelőzés, az erkölcsök szelidítése. Így születik meg az új jelszó: „jobb megelőzni, mint büntetni“.

Beccariának ez a lángoló lelkesedéssel írt kis könyve hihetetlen gyorsan elterjed egész Európában s minden felvilágosodott embert rabjává tesz. Hommel, Filangieri, Sonnenfels nagy lelkesedéssel folytatják Beccaria tanításait. Voltaire maga is ennek hatása alatt írja ragyogó röpiratait s ez indítja őt az ártatlanul kerékbe tört Jean Calas ügyének felkarolására és nagy küzdelem után több más Justizmord felderítésére. Beccaria hatása alá kerülnek II. Frigyes porosz király, a mi II. Józsefünk és II. Lipótunk is, akik tettekkel is bizonyítják meggyőződésüket, mikor eltörlik államaikban a halálbüntetést és a tortúrát.

Hogy a mi 1790—92-i pamflet-irodalmunk írói is ismerték Beccaria és fegyvertársaik, Voltaire, Filangieri műveit, ezt kétségtelenné teszi az is, hogy az I. Ferenc alatti reakció kifejezetten szemérményja a magyar rendeknek „Filangieri felforgató tanainak“ követését.

De ismerték az országgyűlés tagjai a francia forradalmi törvényhozás Declaration-ját is, mely világgá kiáltotta „az ember és a polgár jogait“ s kimondta, hogy: „a törvény előtti egyenlőség elvénél fogva a kiváltságos osztályok tagjaira eddig fennállott külön büntetési rendszer és külön bíraskodás eltöröltetik“. A mi pamflet-íróinknál is sűrűn olvashatók az egyenlőség, a természet jussai, a közteherviselés, lelkiismereti szabadság, a közboldogság, a Droit de l'homme, az emberi-

¹ L. Balogh Jenő: A büntető perjog tankönyve. 1906. 61. s köv. 1.

ség joga kifejezések. *Benkő Sámuel* terjedelmes munkát szentel a hazaszeretet fogalmának,¹ amelyre kívánja visszavezetni az állam egész lételetét és szervezetét. *Hajnóczy József*, ennek a kornak Concha szerint legnagyobb és legmélyebb elméjű írója bámulatossal előrelátással körvonalazza az alkotmányos képviselői királyság elméletét, melynek alap-törvényei között világosan felsorolja a magyar szabadság Magna Chartájának, a „nemo non citatus non convictus“-nak kiterjesztését a nemzet minden tagjára, vagyis a törvény előtti egyenlőséget és a közteherviselést. Concha meghatottan teszi hozzá ismertetéséhez: „A vérmező bakója nemcsak egy nemes célzatú, kiváló jellemű férfiúnak, hanem egy nagy szellemnek oltotta ki élete lángját.“ (Id. m. 55. l.)

Gróf Battyányi Alajos, a másik legkiválóbb felvilágosodott írónk, mérsékeltébb ugyan, de ő is kívánja a jobbágyok szabad költözési jogának biztosítását, az úri hatóság alól felszabadításukat s a közhatalóság alá rendelésüket, szóval az emberi jogok részeseivé tételüket, birtokszerzési és hivatalviselési képességgel felruházásukat. Nagy elismeréssel emeli ki Concha, hogy a mi felvilágosodott írónk az általános emberbaráti eszmék mellett a nemzeti nyelv és a nemzeti műveltség lelkes hívei és előharcosai is voltak. A „Minek a pap az országgyűlésen“ c. híres kis röpirat névtelen szerzője lelkesedve kiált fel: „Lesz már országgyűlésünk, mely a Religiónak keserű poharát nem kóstolgya, mert Leopold uralkodása alatt Magyarok vagyunk ismét, nem pedig Pápis-ták, nem Kálvinisták, nem Lutheránusok.“ Egy másik röpirat azzal indokolja a kalocsai érsek által összehívott értekezleten meg nem jelent katolikusok elmaradását, hogy „nem úgy mint hazafiak, de tsak tsupán mint katolikusok hívtattak meg... mert előbb vagyunk magyarok, csak azután katolikusok“. Az „Igaz hazafi“ c. névtelen szerző röpirata (1792) is a szabadságjogok közt legfontosabbnak tekinti a nemzeti eszme uralomra emelését.

A kilencvenes évek férfainak ezt a lélekemelő fellángolását annál nagyobbra értékelhetjük, mert alig pár év múlva — a Ferenc és Metternich reactionarius uralma alatt — a magyar nemzet ismét a legteljesebb lethargiába süllyed, szinte megtagadja az 1790—91-i bátor kezdeményezéseket. Ismeretes tények, hogy mikor 1807-ben Felsőhüki Nagy Pál az országgyűlésen szót emel a jobbágyok sorsának javítása érdekében, a rendek viharosan kikacagják, mikor pedig 1825-ben újból felhossa ezt a kérdést, a rendek felháborodva elhagyják a termet,² a magyar nyelvnek hivatalos nyelvvé tétele helyett pedig a nemesség egyértelemmel ragaszkodik a latinhoz, ami főnemeseknél, akik közül alig egy-kettő tud magyarul, még érthető, de a köznemességnél csak a maradiság és kényelemszeretet bizonyítéka. Gr. Cziráky Antal még 1832-ben is hirdeti, hogy „vége a magyar alkotmánynak, ha a törvények szövege magyar lesz“.

Az 1790—91. országgyűlés által kiküldött jogügyi választmány tagjai — lehet mondani egyértelemmel — a II. József által teremtett

¹ *Benkő Sámuel*: Tentamen philopatris in monarchiis et aristocratias. 1787.

² *Fayer László*: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok Anyaggyűjteménye. 1896. I. köt. 12. l.

felvilágosodás légkörében fogtak munkájukhoz. Amit annál nyugodtabban tehettek, mert az új királyról, II. Lipótról köztudomású volt, hogy ugyanennek a szabadelvű felfogásnak híve, sőt közelebb áll a magyar nemzet lelkéhez, mert szakítani kíván az alkotmányellenes uralkodással és ami a rendeket legjobban felhangolta, helyreállítja, illetőleg fenntartja a nemesi kiváltságokat. Az országgyűlés nagy örvendezéssel és lelkesedéssel hónapokon át foglalkozott az új király által kiadandó hitlevél szövegezésével, melynek 1. pontjában a király megígéri és esküvel is fogadja, hogy „az ország összes szabadságait, mentességeit, *kiváltságait*, jogait, szabályait és ősi szokásait... megtartja és mások által is megtartatja“.

Amennyire örvedetes azonban, hogy a Választmány tagjai ennek a legnemesebb értelemben vett szabadelvű és emberies felfogásnak, az ú. n. josefinizmusnak hívei és követői voltak, annyira nem vehették mintául a Btk. javaslatának készítésénél a II. József által 1787-ben kiadott és hazánkra is külön patenssel ráoktrojált Büntetőtörvényét, az ú. n. Josefinát. Ez a kódex ugyanis, ámbár a halálbüntetés és a tortúra kihagyásával óriási haladást jelentett az addigi kegyetlen büntetési rendszerrel és a barbár kínzó vallatás gyakorlatával szemben, de közelebb-ről nézve tartalmát, sajnos, még mindig a kegyetlenség, az elrettentés sötét korára emlékeztet. Jól jellemezte Fayer László II. Józsefnek kettős arculatát a büntetőjog terén. Egyik oldalról felvilágosodott szellem, aki megtöri a halálbüntetés és a tortúra ezeréves uralmát, más oldalról azonban a legszigorúbb autokrata, aki a halálbüntetés helyettesítésére a dunai hajóvontatást állítja be a Btk.-be, mint a súlyos büntettek büntetési eszközét, egy az újkori gályarabsággal azonos, s talán annál is kegyetlenebb büntetést, ami lényegében lassú és kínos agyongyötrésre volt az erre ítélt szerencsétleneknek. A vízárral szemben, csaknem mezítenül, örökös botozás és ostorozás közt, a legsoványabb élelmezés mellett, sokszor esőben, hóban, viharban, térdigérő vízben, sárban kellett a nyomorultaknak vontatni a rakománnyal terhelt hajókat. Elég azt megemlítenem, hogy hat év alatt, amíg ez a szörnyű büntetési nem fennállott, az erre elítélt 1100 rab közül 721, tehát kétharmadrész meghalt.¹ Ez a baromi büntetés voltaképpen az életfogytiglani rabság súlyosbított kiadása volt, amit József azzal a szofizmával indokolt, hogy az ilyen elítéltek úgylis eljátszották az életre való jogukat, így kíméletre nincs igényük. József fivére, az emberiesebb szívű II. Lipót, mihelyt trónralépett, külön rendelettel (1790 április 29.) azonnal megszüntette ezt a borzalmas emlékü büntetési nemet.

A Josefina ezenkívül a szabadságvesztés büntetés maximumának száz évben való megállapításával, a sűrűn előírt száz botütéssel, a láncolással, kenyér és víz melletti élelmezéssel, a nagy büntetteknek arcukon beégetett akasztófával megbélyegzésével² eléggé igazolja azt

¹ L. *Vajna Károly*: Hazai régi büntetések. 1906. I. köt. 529. s. köv. 1.

² Józsefnek kegyetlenségig menő szigorára számos példát hoz fel *Fayer László* (Az 1843-i büntető törvényjavaslatok anyaggyűjteménye. IV. köt. LXXII. s. köv. 1.). Így egy rablógyilkosra maga József külön rendelkezett, hogy az illető élete fogytáig feláncolva kell a börtönben tartani, arcán megbélyegezni, bevezeté-

a megállapításunkat, hogy a Josefina nem volt méltó arra, hogy az országos Választmány követendő mintául tekintse. Még kevésbé volt követésreméltó a Josefina előde, a Mária Terézia által 1764-ben kiadott (de Magyarországra ki nem terjesztett) büntetőtörvénykönyv, az ú. n. Teresiana, mely még a XVI. századbéli Carolinát is felülmúlta kegyetlen büntetési rendszerével, melyet annak idején jellemzően *Nemesis Teresiana*-ként emlegettek (a tortúra eszközeit és alkalmazási módjukat grafikus ábrákkal illusztrálta).¹

Egyedül a tortúra eltörlése volt az a pont, amiben az országos Választmány tagjai egyetértettek a Josefinával s be sem várva a Választmány munkájának megkezdését, külön törvénycikkben mondták ki a kínzó vallatás megszüntetését, hogy a József humánus rendeletét alkotmányos formába öltöztessék. Sajnos, ez a büntetőeljárás történetében korszakalkotó külön törvényünk is sokáig papíron maradt. A gyakorlat nehezen tudott beletörődni a tilalomba és kerülő utakon bizony még évtizedeken át divatban voltak a különböző leplezett módzatai a kényszervallatásnak. Még egy félévszázad múlva Kossuth Lajosnak híres vezércikke a „Szelíd tortúráról“ (1841. évi 7. sz.) bizonyossága annak, hogy a megyékben és városokban sok helyt még akkor is alkalmazták a különböző erőszakos vallatási módokat.

Kik voltak az 1792-i törvényjavaslat készítői, ezt Fayer László gondos oklevéltári kutatásai teljesen tisztázták. A jogügyi Választmány három tagját hívta meg a büntetőtörvényjavaslat tervezetének elkészítésével: ú. m. *Szentiványi Ferenc*, sárosi főispán elnöklete alatt *Szirmay Antal*, a tiszáninneri kerületi Tábla elnökét és *Reviczky Józsefet*, a tiszántúli ker. Tábla ülnökét. Fayer pontosan megállapította azt is, hogy a jogügyi bizottság 1791 aug. 13-án kezdte meg működését s mindjárt az első ülésen szétosztották a munkát. Szirmay Antalra bízták

sül a három első nap 100—100 botütést mérni rá, élelme kenyér és víz legyen s negyedévenként a közönség előtt újból száz botütéssel sújtani. Hasonló kegyetlenséggel intézkedett a felségárulás miatt elítélt *Franyo Remig*, piarista szerzetes büntetése tárgyában. A hírság által kiszabott 30 évi börtönt felemelte 60 évre s meghagyta, hogy a közönséges rabokkal egyenlően bánjanak vele (ami a botozást is jelentette). L. még *Sörös Pongrác*: *Franyo Remig* felségárulási pere. 1910.)

¹ Jellemző adatokat közöl *Fayer* a Mária Terézia korának büntetőjogi felfogásáról is. Kaunitz kancellár, amikor belepillantott a Teresiana kinyomatott példányába s meglátta ott a kínzóeszközök illusztrációit, nagy felháborodással sürgős felterjesztést intézett a királynőhöz, hogy vonassa vissza „ezt a botrányos törvényt“. Erre az életbeléptetést fel is függesztették, de az államtanács nagynehezen megnyugtatta Kaunitzot azzal, hogy a törvény nem akar újítást behozni, csak a régi rendszert akarja megjavítani azzal, hogy grafikus ábrákon magyarázza meg a hóhérnak és segédeknek, hogy az egyes tortúrás manipulációkat hogyan kell végrehajtani. Különben maga Mária Terézia is felháborodott amiatt, hogy Lombardiában — az Ó iránta való hódolat jeléül — egy új kínzószerszámot az ő nevééről neveztek el.

Concha is idézi Mária Teréziának egy 1766-ból kelt bizalmas leveléből, mennyire fel volt háborodva a királyné „az urak kegyetlenkedésén jobbágyaikkal szemben“, ami miatt több helyen lázongások törtek ki. „S ki hitte volna — írja a királyné —, hogy az elhunyt nádor B. és az E.-ak voltak a legkegyetlenebbek.“ *Concha Győző*: A kilencvenes évek reformeszméi és előzményeik. 1885. 8. lap.

a büntetőeljárás rész, Reviczky József az anyagi büntetőjogi rész kidolgozását. Szentiványi Ferenc elnökle alatt vitatták meg előzőleg az Általános Elveket és a fontosabb részleteket.

A megbízottak nagy lelkesedéssel fogtak feladatukhoz s már egy hét múlva, aug. 21-én bemutatták a Választmánynak az Alapelvek, az ú. n. *Principia* vázlatát, vagyis a főbb elveket, melyekre óhajtották építeni a törvényjavaslatot. Pár hó alatt elkészült az egész első tervezet, melyet köröztek a Választmány tagjai között. A választmány plénuma harminc ülésen behatóan megtárgyalta az előadók tervezetét és számos módosítást tett rajta. A végső szövegezést és az egész munkát összegegyeztetését szintén a három megbízott végezte.¹

Szirmay Antal és Reviczky József, akiknek legnagyobb részük volt a munkát készítésében s a javaslat tulajdonképpeni szerkesztőinek nevezhetők, a maguk idejében, mint legkiválóbb jogtudósok s egyben legjelesebb gyakorlati szakemberek voltak ismeretesk.

Szirmay Antal (1747—1812), az említett „pamflet-irodalom“ egyik legkiválóbbja, mint történetíró, de mint jogi és politikai író is, több kiváló munkával örökítette meg nevét. A *Fragmenta Historiae 1765—1800. c. emlékiratai*, a *Jacobinorum Hungaricorum Historia* és a *Genealogiae familiarum Hungariae* (250 magyar nemesi család története) és a *Hungaria in parabolis c. történeti adoma-gyűjteménye* ma is értékes alkotásai. Politikai művei közül legbecsesebb a *Jus reipublicae in bona ecclesiasticorum*, 1791. c. nagyobb tanulmánya, melyben egészen a mai államjogi felfogásnak megfelelően vitatja az állam felségjogát az egyházi javak felett. Ő írta az első magyar jogi szótárt, melyben a magyar nyelv történetére és a régi magyar jogi műkifejezésekre rendkívül becses adatokat állított össze. Szirmay őszinte rajongója volt a Josefinizmusnak, s II. József felvilágosodott reformjait mindig nagy dicsérettel emelte ki. 1787-től 1797-ig volt az eperjesi tiszáninneri kerületi Tábla elnöke.²

Revisnyeji Reviczky József (1750—1815), a tiszántúli kerületi Tábla ülnöke és több éven át a Mária Terézia által Budára áthelyezett tudományegyetemen a politico-camerai tudományok tanára volt. Már joghallgató korában kitűnt nagy tehetségével és szorgalmával. Pauler Tivadar feljegyzése szerint (A budapesti m. kir. tud. egyetem története. I. 1880.) az 1775-ben jutalmat nyert joghallgatók közt Reviczky József

¹ Balogh Jenő a Választmány büntetőjogi munkálatát 1795-i javaslatnak nevezi, miután a Választmány 1795-ben fejezte be munkáját. Ebben Balognak igaza van, mégis elfogadom a Fayer álláspontját, mert a büntetőjogi javaslat tényleg már 1792-ben készen volt s ami legfontosabb érv, a büntetőjogi javaslat sokkal inkább az 1792-i kornak a szellemét fejezi ki, mint az 1795-éét.

² Szirmay Antal életrajzát megírta: *König György* a Budapesti Szemle 1902. évf. 369—410. Életrajzából csak azt említem meg, hogy Szirmay előbb (1777-től) Zemplén vármegye főjegyzője volt s az 1790—91. és az 1796. országgyűléseken Zemplén megye követeként volt jelen. 1785-ben lett az Eperjesen székelő tiszáninneri Kerületi Tábla bírása s 1787-ben ennek a Táblának elnöke (Praesese). Táblai elnöki székét egyik rokonának, Okolicsányi Jánosnak méltatlan áskálódása folytán kellett otthagynia 1797-ben. Azután kizárólag az irodalomnak élt és műveivel köztiszteletet szerzett. Benső barátságban volt Kazinczy Ferencsel is.

és Kelemen Inre nevei fordulnak elő. Ő is korán vármegyei szolgálatba lépett, ahol alispánságig vitte fel. Majd a tiszántúli kerületi Tábla ülnöke lett s mint ilyent nevezte ki I. Ferenc király 1794-ben a hirtelen elhunyt Gyurkovics Ferenc helyére egyetemi tanárrá. Érdekes felemlítenem, hogy Reviczkyt a Felső szejtkezű kéziratával, a kormányiszéki kijelölések mellözésével és kir. tanácsosi cím mel nevezte ki, ami annak bizonyítéka, hogy Reviczky a király előtt nagy kegyben állott. Az egyetemi tanárkodás azonban úgy látszik nem volt nagyon inyére Reviczkynek, mert már két év mulva felmentését és a tiszántúli kerületi Tábla rendes bírájává kineveztetését kérte. A király azonban, bár az utóbbi kérését teljesítette és tekintettel azokra az érdemeire, melyeket mint az 1791. évi LXVII. tc. által kiküldött országos Választmány tagja a Btk. kidolgozása körül szerzett, kinevezte ugyan a kerületi Tábla rendes bírájává, de azzal a feltétellel, hogy még legalább 5—6 évig tanítson, de szabad óráiban a Tábla ülésein szavazattal résztvehessen. Így Reviczky 1805-ig tényleg előadott az egyetemen és teljesítette azt a megbízatást is, hogy az ország közjogi viszonyainak és törvényeinek megfelelő politikai tankönyvet dolgozzon ki. Ezt a művét azonban a Kancellária igen terjedelmesnek találta s ezért nem nyomatta ki, bár bizonyos módosításokkal kiadhatónak véleményezte. Ismételt kérelmére aztán 1805-ben a király felmentette Reviczkyt a tanárkodás alól¹ s ettől fogva csak a tiszántúli kerületi Tábla bírájaként működött 1815-ben bekövetkezett haláláig. Nagyobb irodalmi működést nem fejtett ki. Pauler Tivadar két művét említi. Egyik az: *Introductio ad politica Regni Hungariae*, 1790; másik: *Memoria Leopoldi II. Pestini*. 1802.

A Választmány közölte munkálatát *Lakits György* egyetemi tanárral véleményezés végett, aki részletesen válaszolt s egészben véve helyeselte a munkálatot. Ugyancsak véleményyt kért a Választmány az orvosi fakultástól a botbüntetés korlátozása tárgyában. Az orvosi kar válasza Fayer szerint valódi „ereklyeszamba“ vehető, oly humánosan fogták fel az orvostanárok a kérdést és igyekeztek a botbüntetést diszkreditálni (Fayer L.: id. m. IV. köt. LXXXIV.).

Miként mentek a Választmány tárgyalásai, erről — sajnos — nem maradtak feljegyzések. Igen találó és örvendetes azonban az a kép, amit *Május Elemér* ad az összes választmányok, így a büntetőjogi bizottság munkájáról is: „A kilenc országos bizottságban az akkori magyar társadalom elitje, a közélet legkiválóbbjai, a dynasztiához törhetlen hűséggel ragaszkodó mágnások és a nemzeti haladás ügyét szívükön viselő köznemesek“, az akkori fő- és köznemesi családok legnevesebb tagjai, világiak és egyháziak legtetszebb harmóniában olvadtak össze. „Hiába keresnénk hazánk történetében még egy példát arra, hogy minden veleszületett irigységet, az egymással való megférhetlenséget elnyomva, rendi és társadalmi különbséget félretéve, oly

¹ Utóda *Sax Mihály* győri tanár lett, akit a kormányiszékek már Reviczky kineveztetésekor első helyen ajánlottak. Az ő tankönyve lett aztán kötelező a jogtanításra.

egyetértéssel és önzetlenséggel dolgoztak volna a közért, mint 1792—1793-ban.¹

A javaslat szövege nem hagy fenn kétséget aziránt, hogy a Választmány tagjai sem a Josefinát, sem más külföldi törvénykönyvet nem utánoztak, hanem a saját tapasztalataikra, az említett pamflet-irodalom termékeire és a francia forradalmi törvényekre támaszkodtak a javaslat készítésénél. Ismerték-e magát az 1791. évi francia Code Pénal-t, ez nagyon kétséges, de hogy annak a szellemében dolgoztak, ezt bizonyítják a Javaslat *Alapelveiben* (Principia) olvasható *polgári társaság* (civilis societas) és a *polgár* (Patriae cives) kifejezések. De legvilágosabban igazolja ezt az Alapelvek egész tartalma, mely több rendelkezésével a jogegyenlőség iránti nagy rokonszenvét nyilvánítja. Hogy a büntetési rendszert mindenkire, tehát nemesre és nem-nemesre egyenlővé kívánták tenni, ez a lépésük valóban úttörő kezdeményezés volt, ami kétségtelenül a francia nemzetgyűlés Declarationjának hatását mutatja.²

Milyen nagyfontosságú volt ez a kezdeményezés, kitűnik ez abból is, hogy a Választmány szükségesnek látta a jogegyenlőség elvének elfogadása mellett — a várható kifogásokra való tekintettel — bizonyos kivételeket tenni a büntetések teljes egyenlősége alól. A testi büntetést, a botozást ugyanis, melyet a Választmány fenntartott, nem engedni alkalmazni a nemesekre. Megérthető ez a kivétel tevés, ha meggondoljuk, hogy 1790—91-ben még teljes épségében fennáll a rendi világ. A nemesség előtt tehát még elképzelhetetlen a nemes ember és a jobbágy betűszerinti jogegyenlősége. Ha súlyos büntettek miatt belenyugosznak is a nemes ember szigorú, közönséges büntetéssel (pallossal és börtönnel) sújtásába, de odáig nem merték vinni az egyenlősítést, hogy a nemes embert is deresre fektessék. Sőt a kivételt kifejezetten kiterjesztik a honoratorokra is, azzal a helyes elgondolással, hogy az értelmiségi osztály csakugyan megérdemli, hogy velük szemben a jogegyenlőség elve a tekintetben is érvényesüljön.

De még egy második kivételt is tesznek a nemesekre vonatkozólag. Az anyagi jogi javaslat ugyanis a nemes ember ellen elkövetett testi sértést a súlyosabban büntetendő esetek közé sorozza. Ezt a különleges rendelkezést is csak a rendi világ szelleme magyarázza meg.

Ez a két kivétel a büntetések egyenlősége tekintetében felállított elvi szabály alól, ha szépséghiba is a javaslatban, végeredményben nem kevesbiti elismerésünket a javaslat készítőinek hátor kezdeményezése felett és nem rontja le a mai büntetőjogtudománynak azt az egyértelmű megállapítását, hogy az 1792-i javaslat a büntetési rendszer egyenlővététele iránti elvi állásfoglalásával korszakos jelentőségű lépést tett a magyar büntetőjog fejlődési történetében. A jogegyenlőségnek legalább a büntetőjog terén való érvényesítése, amit egy félévszázad múlva Széchenyi és nagy kortársai is csak óvatosan, kísérletképpen mertek

¹ L. Májusz Elemér: A reformkor nemzedéke. Századok, 1923. 16. l.

² Találón mutat rá erre: Az 1792-i javaslat vezérlő eszméi és általános tanai c., a Jogtudományi Közöny 1899. évi 48., 49. és 51. számaiban megjelent beható és alapos ismertetés.

a törvényhozás elé vinni, mindenesetre óriási haladás lett volna, ha sikerül az 1792-i javaslatot törvényerőre emelni.

150 év választ el bennünket az 1792. évi javaslat készítésétől. Ez a tekintélyes időbeli különbség érthetővé teszi, hogy a mai Btk.-ekhez képest a XVIII. század végén készült javaslat mind törvényszerkesztési technika szempontjából, mind tartalmi tekintetben szerényebb alkotás. Az utolsó száz év alatt a büntetőjogtudomány és a büntetőjogi törvényhozás bámulatos fejlődési fokot ért el. Az alkotmányos élet hatalmas kifejlődése, az újabb és újabb eszmeáramlatok, szellemi forradalmak a tudományokban és a társadalmi életben önként érthetően maguk után vonták a büntetőjog nagyarányú haladását, tökéletesítését. Mindennek ellenére nem szabad lekicsinyelnünk az 1792-i büntetőtörvényjavaslatot, mert annak tartalma nem csupán jogtörténeti szempontból érdekes, de a mai fejlettebb büntetőjogi fogalmakkal egybevetve is több figyelemreméltó pontot mutat fel. Kétségtelen, hogy az ötven évvel fiatalabb és a legkiválóbb magyar államférfiak által készített 1843-i büntetőtörvényjavaslatból ma is többet tanulhatunk és annak több részletét tekinthetjük ma is követéseméltónak,¹ de az 1792-i javaslatnak is vannak olyan pontjai, melyek méltó dicsekvésünk tárgyai s melyeket 150 év után is érdemes megszívlelnünk és követnünk.

Csak sajnálni lehet és szinte szégyenkezéssel említem meg, hogy ez a maga korában annyira kitűnő munkálat, a magyar büntetőjogi kodifikációnak máig legfényesebb emlékét képező 1843-i javaslat méltó előde és úttörője, száz évig az Országgyűlési Irattár foliánsai közt porladozott.² Csak Payer László, aki az 1843-i javaslatok nagyszabású Anyaggyűjteményének összeállításával és a Magyar Tud. Akadémia által törvényt kiadásával hervadhatatlan érdemet szerzett, s aki ennek a nagy (négykötetes) munkának harmadik kötetében újból lenyomatta az 1792-i javaslat teljes szövegét — ő tette a hazai jogtudomány közkincsévé ezt a nagyértékű munkálatot. Payer 1899-ben külön füzetként is kiadta a javaslatot, ajánlva az akkor Budapesten ülésző Nemzeti Büntetőjogi Kongresszus tagjainak.³

Az 1792-i javaslat⁴ — latin nyelven készítve — két részből áll. Az első rész a büntető eljárás (Pars prima de *Forma Procedurae*), második az anyagi büntetőjogi szabályokat (Pars secunda. *De delictis eorumque poenis*) foglalja össze. Az egész kódexet egy rövid Bevezetés

¹ L. Finkey Ferenc: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év látlatából. 1942.

² Májusz Elemér szerint ugyan az 1792—1795-ben készült munkálatok 1826-ban ki lettek nyomtatva, de felfedezetlenül heverték az Országgyűlési irományok közt és egyes könyvtárakban.

³ Hommage offert aux Membres de l'Union Internationale de droit pénal. Ez a külön füzet tette ismertté az 1792-i javaslatot a külföld előtt is. A *Revue Pénitentiaire* 1897. évi dec. száma nagy magasztalással említi, hogy ebben a száz év előtti magyar javaslatban meglepetéssel láthatjuk „az emberiség és az igazságosság eszméit“ (des idées d'humanité et de justice dont notre époque auraît tort de revendiquer le monopole), melyekről a mi korunk szinte megfeledkezett.

⁴ A munkálat teljes címe: Codex de delictis eorumque poenis pro tribunalibus Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum per Regnicolarem Juridicam Deputationem elaboratus. 1791—92.

(*Praefatio*) és az Alapelvek (*Principia*) című terjedelmesebb rész előzi meg.

A büntetőjogi eszmék fejlődéstörténete és a javaslat kultúrtörténeti értéke szempontjából legbecsesebb és tanulságosabb része a javaslatnak a „Principia” nevű részlet, mely a mai Btk.-ek Általános részének felel meg. Ilyen, mai értelemben vett Általános része, mely felölelné az összes általános jellegű dogmatikai és forrástani szabályokat, nincs. Az azonkori Btk.-ek sem ismernek még ilyet. Azonban az 1792-i javaslat készítőinek nagy gyakorlati érzékére, egyben filozófikus gondolkozására vall, hogy maguktól szükségét érezték a száraz eljárási és anyagi jogi szabályok elé egy Elvi kijelentéseket tartalmazó első fejezetet illeszteni, melyekkel tájékoztatni kívánták a bíróságokat és a nagyközöniséget a bűncselekmény és a büntetés fogalmáról, a büntetési rendszer és az egyes büntetési eszközök célja, alkalmazási módja és mértéke felől.

Csak a húsz évvel később, a P. A. Feuerbach, a XIX. század legnagyobb német büntetőjogásza által készített 1813-i bajor Btk. osztja fel az anyagi jogi Btk. anyagát két főrésze, Általános és Különös részre, s az Általános Rendelkezések (*Allgemeine gesetzliche Bestimmungen über Verbrechen und Vergehen*) feliratú első részben szabatos paragrafusokba foglalva állítja össze az összes bűncselekményekre, a büntetési rendszerre és a büntetés kimérésére vonatkozó közös szabályokat, amit azóta a mai Btk.-ek is kivétel nélkül (csekély eltérésekkel) követnek. Ezt vette mintául már a mi 1843-i javaslatunk is. Annál nagyobb érdemük az 1792-i javaslat készítőinek, hogy ily minta nélkül is összefoglalják ezeket a közös szabályokat s ha talán a mai szemmel nézve bőbeszédűséggel és lapidarisan, de világosan és nagy gyakorlati életbölcseiségre valló felfogással 23 szakaszban felsorolják a javaslat készítésénél elfoglalt elvi álláspontjukat a bűncselekményről, a büntetésről, külön az egyes büntetési eszközök céljáról, sőt kiterjeszkednek a javaslat bölcsészeti alapjaira, az általuk elfogadott büntetőjogi elméletre is.

A *Principia* tételéből és fejtegetéseiből mintegy tükörből láthatjuk a javaslat készítőinek észjárását, világfelfogását, a büntetőtörvénykönyv által elérni óhajtott céljaikat, a helyes igazságszolgáltatás felől táplált eszményeiket. Ha az ő elvi kijelentéseik nem érik is utól az 1789-i francia nemzetgyűlés korszakalkotó tételét,¹ de oly emelkedett felfogás, annyi emberiség és igazságszeretet sugárik ki belőlük, ami méltó dicsekvésünk tárgya lehet és csak növeli fájdalmunkat afelett, hogy a javaslat nem vált törvényvé, mert minden fogyatkozása mellett is hatalmas lépéssel vitte volna előre büntetőjogunkat.

A *Praefatio*-ban a Választmány mindenekelőtt kifejezi, hogy a törvényjavaslat kidolgozásánál a régi hazai törvényeket és szokásokat tartották szemük előtt. A büntetőtörvények, a Bevezetés szavai szerint, mindig az erkölcsökhöz és a szokásokhoz kötelesek alkalmazkodni, így ez a törvény is a modern polgári társaságnak s az ebben élő egyesek-

¹ *Balogh Jenő* szerint a javaslat első, eljárási része, „habár messze mögötte maradt a nagy francia törvénykezési reformnak, de méltó lett volna arra, hogy büntető perjogunknak első codexe legyen”. Büntető perjog tankönyve. 1906. 102. lap.

nek biztonságát kívánja szolgálni. Miután pedig a polgári biztonság (civilis securitas) két részre osztható, köz- és magánbiztonságra, a bűncselekmények is mind a köz-, mind a magánbiztonságot támadják meg, ezek ellen a támadások elleni védekezés a büntetőtörvény feladata.

A *Principia* első tétele a bűncselekmény és a büntetés meghatározása. Bűncselekmény a büntetőtörvénynek szabadakarathól történt megsértése, büntetés pedig az a rossz, amivel a törvény a büntetést megtöri. A törvény ezért csak azokat a sértéscselekményt helyezi büntetés alá, melyek a polgári társaság biztonságát sértik, mert a törvény sem tilt meg a közre nézve közömbös vagy éppen hasznos cselekedeteket. A létfeltételeiben veszélyeztetett társadalomnak a reá káros cselekmények elleni védekezése a Btk. programja.

Ezekből a tankönyvbe illő fejtegetésekből kézzelfoghatóan tárul elénk, hogy a javaslat szerkesztői a Beccaria és Filangieri tanítványai. A társadalmi védekezés elmélete, a „jobb megelőzni, mint büntetni” jelige visszhangzik ezekből a mondatokból. A magyar javaslatnak szerkesztői meggyőződéssel követik az akkor már uralomra jutott relatív büntetőjogi elméletet, Beccariának a racionalista filozófiára épített tételeit.

Felette tanulságosak a büntetés általános céljára vonatkozó fejtegetések is. A büntetés célja a VIII. szakasz szerint a büntettest illetően a javítás, vagy ha az illetőt már nem lehet megjavítani, a jövőre ártalmatlanná tétel. A többi embereket illetően pedig a büntetés célja a példaadás, vagyis, hogy a büntetéstől való félelemmel őket a bűnelkövetéstől elrettentsük. Emellett erőteljesen kiemeli a szakasz, hogy a bosszú sohase legyen a büntetés tárgya, ez nem illenék a törvény szentségéhez. A büntetésre főkövetelmény, hogy az szabatos, biztos és arányos legyen (promta, certa et idonea), ezenfelül példás legyen mindenkire, hogy a többséget megfélemlítse s minél kevesebbekre kelljen alkalmazni.¹ Ebből folyik az is, hogy a büntetés minél gyorsabban kövesse a bűnelkövetést s lehetőleg az elkövetés helyén érje utól a büntettest. Mindezek a tételek ma is figyelemreméltó bölcs útmutatások és követelmények.

Érdekes és alapjában helyes a IX. tételnek az a kívánsága, hogy szigorúbban kell büntetni azokat a delictumokat, melyeket könnyű eltitkolni, hogy a nagyobb szigor elrettentse azokat, akiket a kínálkozó alkalom vagy a büntetlenség reménye a bűnre csábít. Hasonlóképpen szigorúbban kell büntetni azokat a cselekményeket, amelyeket gyakrabban szoktak elkövetni. De legérdekesebb az a kijelentése a IX. szakasznak, hogy olyan cselekményekre nézve, melyeknek megbüntetése az államra nagyobb kárt hozhatna (majus Reipublicae adferret detrimentum), mint a büntetlenül hagyás, az ítélelhozatal előtt ki kell kérni a legfőbb bíróság döntését. Mi más ez a különösnek tetsző rendelkezés, mint a napjainkban meghonosodott az a humánus büntetőjogi tétel, hogy minimális súlyú vétség miatt, ha a vádlott bűnössége elenyésző

¹ Szemere Bertalan, az ötven évvel később megjelent, a Tud. Akadémia által jutalmazott pályaművében (A büntetésről s különösen a halálbüntetésről. 1841) a helyes büntetés elveit és tulajdonságait ezen a nyomon állítja össze. 68 lap).

csekély, a bíróság eltekinthet a büntetéstől (1934. évi XXXIV. tc. 125. §). Ezt a bűnügypolitikai helyes gondolatot sejtették meg 150 évvel ezelőtt az 1792. javaslat szerkesztői, amikor a bíróságot felhatalmazták arra, hogy ilyen esetekben ne stíjtsen le okvetlenül a törvény szigorával, hanem kérje ki a legfelső bíróság döntését, vajjon a közérdek kívánja-e a büntetést.

A Principia VIII. cikke világos bizonyossága annak, hogy a javaslat szerkesztői a Bentham közhasznossági és a Feuerbach lélektani kényszer elméletének a követői voltak. Feuerbach sok kiadást ért kitűnő kézikönyvének soraival lényegében egyezően írja az említett szakasz, hogy a bíró által kiszabott büntetésnek olyannak kell lennie, mely elégséges annak az örömmek ellensúlyozására, amit a büntetett a bűnelkövetéstől remélt. Vagyis a büntetési malum levonásával még mindig nagyobb legyen a bűncselekmény abbahagyásából származó kellemetlen érzés, mint a bűnre csábító érzet elnyomása. A büntetés főfeladata tehát az emberek visszatartása a bűnelkövetéstől, a General preventio. Az 1792-i javaslat szerzői ezt az akkor uralkodó tudományos elméletet nemcsak ismerték, de egyenesen belevették a törvényjavaslat szövegébe.

Fellette érdekesek a Principia-nak a büntetési rendszerre és az egyes büntetési eszközökre tett megjegyzései és tanításai.

Legbővebben foglalkozik a javaslat az akkor már legélénkebb vitakérdéssé nőtt büntetőjogi problémával, a halálbüntetés fenntartásával, illetőleg annak megszorításával. A javaslat szerkesztői jól ismerték Beccariának és Sonnenfelsnek a halálbüntetés eltörléséről írt lelkes munkáit. Előttük állott a Josefina és ami talán még csábítóbb példa lett volna, az éppen megkoronázott II. Lipót toscanai törvénykönyvének kezdeményezése is. Mégsem merték javasolni a halálbüntetés kihagyását. Előttük állt riasztó például a Hora és Kloska-féle erdélyi lázongás (1785) emléke is, melyben maga az abolitionalista József is kénytelen volt a halálos ítéleteket helybenhagyni.

A javaslat ezért ugyanarra a kompromiszumra jut, ahova az 1791. évi francia Code. Fenntartja a halálbüntetést a kódexben, de annak alkalmazási körét a legszűkebbre szorítja. Mindössze hat esetben engedi meg ennek a legsúlyosabb büntetésnek a kiszabását, ú. m. a hűtlenség (Nota infidelitatis), a zendülés (Seditio et Tumultus), pénzhamisítás (Monetae, chartarumque publicarum confectio et falsificatio), emberölés (homicidium), gyilkosság (assassinium), erőszakos lopás (predicinium et rapina) és gyújtogatás (incendiariatus) eseteiben.

Fellette fontosak a halálbüntetés alkalmazása kérdésében a XII. és XV. szakaszok részletes utasításai a bíróhoz. Mindenféle rossz — így szól a XII. szakasz — tehát a halál is igénybevehető az állam által, ha a közbátorság fenntartására más eszköz nem áll rendelkezésre. Mert ha bármely magánszemély megtámadtatása esetén bármely eszközt igénybevehet a maga védelmére, az állam is megteheti ugyanezt a saját biztonságának oltalmára. A halálbüntetésnél azonban semmiféle súlyosbításnak nem lehet helye. És a bírói tévedések szomorú példáira gondolva, a halálbüntetést csak a legritkább esetekben kell alkalmazni.

A XV. szakasz pedig kifejezetten azt rendeli, hogy halálbüntetést csak olyan esetekben szabad kimondani, mikor a tettes gonoszsága (malitia delinquentis) annyira súlyos, hogy a polgári társadalom s a benne élő magánosok biztonsága — példaadásul — nem tartható fenn másképpen, mint az elítélt halála által. Ennek elérése végett a halálos ítélet végrehajtása mindig a bűncselekmény elkövetésének helyén, vagy ahhoz közel eszközöndő. A kivégzés módja pedig mindig egyenlő (uniformis) legyen, és pedig pallossal (semper gladius), hogy az elítélt halála minél gyorsabban és biztosabban következzen be.¹

Ezek az utóbbi rendelkezések a javaslat legnevezetesebb újításai. A pallossal való kivégzés eddigelé a nemesség szomorú privilegiuma volt, a jobbágyok egyszerűbb esetekben rendszerint akasztással végeztettek ki. Rendkívül súlyos bűntett miatt persze a rendkívüli kegyetlen kivégzési módokat is elrendelte a bíróság.² Amikor tehát a javaslat minden halálra ítéltet egyenlően karddal rendel kivégeztetni, ezzel alapjában egy nagy elvet, a törvény előtti egyenlőséget kívánja törvénybe iktatni, vagyis egy nagykihátású alkotmányreformot akar megvalósítani.

Igazolja ezt az a másik, gyakorlatilag még jelentősebb rendelkezése a javaslatnak, hogy a szabadságvesztés büntetések kiszabása és végrehajtása tekintetében sem tesz különbséget nemes és nem nemes között.

Már maga a szabadságvesztésnek rendes büntetési eszközzé tétele nagyjelentőségű reformszámba megy. Az ú. n. börtönbüntetés ugyan a XVIII. század első negyedétől kezdve előfordul a Corpus Juris-ban, azonban börtönök hiányában gyakorlatilag ritkán vétetett alkalmazásba. Országos, ma ú. n. állami börtönünk 1772-ig egyáltalán nem volt. A megyéknek és a nagyobb városoknak ugyan voltak tömlöcöknek nevezett szörnyű ronda helyiségeik, a megyeháza és a városháza pincéjében, melyekről a XIX. század harmincas-negyvenes éveinek írói a legmélyebb megbotránkozással emlékeznek meg. A gróf Széchenyi Ferenc adományából 1772-ben Szencen megnyílt első országos fenyítőház pedig, mely 1780-ban Tallósra, majd 1785-ben Szegedre helyeztetett át, oly csekély befogadási képességű volt, hogy rendes, mindennapos büntetési eszköznek a börtön nem volt nevezhető. Az 1792-i javaslatnak az újítása tehát, hogy a halálbüntetést a legritkább esetekre szorítja s a Principia-ban figyelmezteti a bíróságokat, hogy azt csak a legvégső

¹ Fayer László a „minél gyorsabban és biztosabban“ szavakból azt következteti, hogy a 92. javaslat készítői a francia guillotint óhajtották behozni. Ez azonban alig hihető, hiszen a guillotint csak a rémuralom alatt honosították meg a franciák. Ellenben az tény, hogy a Csemegi 1873-i tervezete a „nyaktillót“ ajánlta kivégzési eszközül, amit a képviselőház el is fogadott és csak a főrendiház ejtette el s így jött be a mai Btk.-be a „kötél általi“ kivégzés, mint a halálbüntetésnek kizárólagos végrehajtási módja.

² *Vajna Károly* ugyan hiteles példákat idéz, mikor súlyos bűntettekért nemcsak is a kegyetlenebb módok szerint végeztettek ki. Így gróf Hardegg Ferdinándot, aki Győr várát a töröknek elhamarkodva feladta, jobb keze levágása után akasztásra ítélte a bécsi haditörvényszék 1595-ben, és csak a király kegyelméből végeztetett ki fővétel. Paradeiser ezredest pedig (az egykorú bécsi kép szerint a Hungarische Haupttrebell-t) és társait tényleg akasztófán végezték ki. Hazai régi büntetések. 1906. II. köt. 175. és 192. ll.).

esetben vegyük alkalmazásba s ehelyett a közönséges bűncselekmények rendes büntetési eszközéül a javaslat második részében mindenütt a börtönbüntetést (carcer) írja elő, valóban korszakos reformot jelentett a magyar büntetési rendszer történetében.

Azzal pedig, hogy a javaslat a börtönbüntetést szintén egyenlően írja elő nemesre és nem nemesre, vagyis a börtönbüntetés kiszabása és annak végrehajtása tekintetében is a törvény előtti egyenlőséget kívánja meghonosítani, a másik és gyakorlatilag még nagyobb reformot kíván életbeléptetni, igazi úttörést végez.

Nagy dicsérettel kell kiemelnem, hogy a javaslat készítői igen bölcsen rendelkeznek a börtönbüntetés nemeiről is. A javaslat kétféle börtönöket tervez, szigorúbb és enyhébb jellegűeket (*Carceres duriores et mitiores*). A Principia XVI. szakasza értelmében szigorúbb jellegű intézetekbe (mai fegyház) kell utalni azokat a büntetéseket, akiknek nagyobbfokú gonoszsága szigorúbb elbánást követel. Ezek hosszabb időre utalandók be és közmunkákra, így börtönépítkezéseknél, csatornázásoknál, útépitéseknél, folyók szabályozásánál, erősségek építésénél alkalmazandók. Nem szabad elfelednünk, hogy 1790—92-ben még a börtönbüntetés rendszere teljesen kezdetleges stádiumban, úgyszólván a kialakulás első szakában volt Európaszerte. Az angol John Howard apostolkodására Anglia is csak akkor tette az első lépéseket a modern börtönök építése iránt. A börtönrendszerek pedig embrió korukat élték. A mi 1792-i javaslatunk tehát azzal, hogy kétféle börtönök felállítását tervezi és a raboknak rendszeres munkáltatását állítja a súlyosabb börtönbüntetés végrehajtásának központjába, igazolja azt, hogy a börtönügy legnagyobb apostolának, Howardnak emberbaráti eszméit magukévé tették és hazánkban is a modern, emberies szabadságvesztésbüntetés meghonosítását tekintették a büntetőtörvényjavaslat egyik gerincéül.

További egészséges és egészen modern reformterve pedig a javaslatnak, hogy a szigorúbb és enyhébb jellegű börtönökön kívül a fiatalkorú bűnelkövetők részére *javitóházak* (domus correctoria) létesítését rendeli el. Ez a ma is annyira helyes és bölcs reformgondolat szintén nagy dicsősége az 1792-i javaslatnak. A XIX. sz. büntetőjogának egyik legfontosabb vívmánya lett a fiatalkorú bűnelkövetők emberies kezelésének problémája. Ennek a nagyszabású kultúrmunkának egyik vezetője éppen hazánk is, az 1908. évi első Büntetőnovellával és az 1913. évi Fiatalkorú bíróságáról alkotott korszakos jelentőségű törvényeivel.

Az 1792-i javaslat eszerint a börtönügy és a javítóintézeti probléma tekintetében is igazi úttörő munkát, melynek ha egyhamar nem lett is nagy eredménye, de már maga a helyes célkitűzés és az egészséges elgondolás is legteljesebb elismerést érdemel. Hogy pedig a javaslat szerkesztőinek ezekben a kérdésekben valóban egészséges elvi és helyes gyakorlati felfogásuk volt, azt kétségtelenné teszi az a tény, hogy ma, 150 év múlva is, a börtönügy ezeken a nyomokon halad. Magukévé tették az 1792. javaslat programját az 1843-i javaslatunk és a legjelesebb mai európai Btk.-ek is, melyek szintén csak kétféle szabadságvesztés-

büntetést különböztetnek meg: egy szigorúbb és egy enyhébb jellegűt, s ezek mellett külön intézeteket, javítófogházakat létesítenek a fiatalok bűnelkövetők számára.

Kevesebb dicsérettel szólhatok már az 1792-i javaslat többi büntetési eszközéről. A javaslat ugyanis a két súlyos büntetési nem, a halál- és a szabadságvesztés büntetésén kívül ismeri még a testi büntetést, a botot és vesszőt, a pellengérré állítást, az infamiát, az ítélet közzétételét, az ünnepélyes megkövetést, a kiutasítást, valamely helyről kitiltást, a foglalkozástól való eltiltást és a pénzbüntetést. Legtöbb ezek közül csak mellékbüntetés, de a bot és a megkövetés önálló büntetések is.

Itt már szemmel látható, milyen forrongó állapotban volt még a XVIII. század büntetési rendszere. Amilyen helyes például az ünnepélyes megkövetés intézménye, vagy a kiutasítás és kitiltás, annyira visszataszító, mai látásunkkal, a testi büntetés és a becsületbüntetés fenntartása a javaslatban.

A botbüntetés fenntartása kétségtelen bizonyossága annak, hogy ha egyes emelkedett szellemű pamflet-íróink őszinte emberszeretettel szállnak is síkra a jobbágyoknak emberi és politikai jogokkal felruházása mellett, de a nemesség a maga egészében el sem tudja képzelni, hogy a jobbágyokat felszabadítsák a bot alól. Sajnos, a közműveltség akkori állapota mellett, a teljes tudatlanságban felnőtt jobbágyág által elkövetett durvaságok megtorlására és példaadás végett megelőzésül is legkényelmesebb, gyors és olcsó eszköznek látják még mindig a botot. Ez alól a maradi felfogás alól — sajnos — a javaslat magas műveltségű szerkesztői sem képezték kivételt. Mentségükre csak annyit lehet felhozni, hogy a botbüntetés még a XIX. század első felében — legalább is a negyvenes évekig — divatban van egész Európában és így hazánkban is. Gróf Széchenyi István is fenntartandónak véli és gúnyolódik a puhaszívű ábrándozóknak, a „szív embereinek“ a bot eltörlése feletti gyakorlatiatlan „theoriái“ felett. Csak egy félévszázad múlva, az 1843-i javaslatban diadalmaskodik aztán az emberies és egyben valóban egészséges gyakorlatias felfogás, Deák Ferenc és Kossuth Lajos hatalmas érveinek hatása alatt. A 48-as törvényhozás törli el végképpen a botozást. De bizonyos esetekre még ekkor is életben maradt a bot. Sőt még az 1861-i Országbírói Értekezlet is, bármilyen humánus szellemben intézkedik a testi büntetésnek végleges megszüntetése iránt, mezőrendőri kihágások eseteire még mindig fenntartja azt. Úgyhogy csak az 1792-i javaslat nyolcvanadik évfordulóján, 1872-ben törli el valóban végképpen az LII. tc. a testi fenyíték minden néven nevezendő alakját.

Az 1792-i javaslat helyes reformja a testi büntetés tekintetében mégis az, hogy honoratorokra nem engedi meg annak alkalmazását. Másik, szintén helyes újítás, hogy a jobbágyokra nézve is a bot (nőkkel szemben a vessző) alkalmazásánál ügyelni kell arra, hogy az az elítélt egészségén helyrehozhatatlan kárt ne okozzon. Évégből kétes esetekben az elítéltet meg kell vizsgáltatni az orvossal, mennyit bír elviselni az illető egy alkalommal. Megállapítja a javaslat azt is, hogy száz botütés egy évi, 25 bot egy havi börtönrel tekintendő egyenértékűnek.

Ugyancsak súlyos folt az 1792-i javaslaton a becsületvesztő és megszegyenítő büntetések (*pellengérre állítás*, *Expositio ad infamem columnam*) és a *becstelenné nyilvánítás* (*Infamia*) fenntartása. A felvilágosodás irodalma sem tudta meggyőzni a gyakorlati embereket a régi világból fennmaradt pellengérre állítás és a becsületvesztés, illetőleg jognélkülivé nyilvánítás tökéletlensége és gyakorlatiatlansága felől. Itt is csak az enyhíti az 1792-i javaslat szerkesztőinek maradiságát, hogy ez a tökéletlen büntetési nem is Európaszerte fennállott a XIX. század közepéig. *Szemere Bertalan* nagy megbotráncozással írja Úti Naplójában, hogy Párizsban 1837-ben maga is látott 8 rabot bitóhoz kikötve, köztük egy fiatal orvost, aki magánokirathamisításért 5 évi kemény munkára volt elítélve.¹ A polgári halált (*mort civil*) pedig a francia törvényhozás csak 1854-ben törölte el véglegesen.

A pénzbüntetés igen alárendelt szerepet játszik a javaslatban. A munkálat szerzői még nem ismerték fel ennek a jelentőségét, amit megmagyaráznak különben az akkori gazdasági viszonyok.

Igen böles intézkedése a javaslatnak a *bíróság előtti megkövetés* és a szóval vagy írásban elkövetett sértés *ünnepélyes visszavonása* (*Palinodia*, seu *publica deprecatio*, *dictorumque ac scriptorum retractatio*). Ez a különleges erkölcsi büntetés a XVI–XVII. században a református egyházakban szokásos eklézsia-követésnek átvétele² s mint valóban jótékony erkölcsi hatású mellékbüntetés, igen helyes előde a mai bírói dorgálásnak.

Nagyon érdekesek és tanulságosak a büntetés kiszabás tekintetében itt-ott elejtett, vagy különösen kiemelt rendelkezései a javaslatnak.

A *Principia XIV.* cikke — igazi evangéliumi szavakkal — általános utasításul állítja a bíróságok elé, hogy a bíró ne legyen se szelidebb, se szigorúbb a törvénynél. Olyan esetekben pedig, amikor a törvény rábizza a döntést, jusson eszébe, hogy teljes tökéletességet embertől kívánni nem lehet és hogy a büntetett is polgártársunk és ember-társunk (*Delinquentem etiam Concivem et Cohominem suum esse*).

A beszámítás kérdésére nézve a *Principia III.* cikke nagy részletességgel írja elő a bűncselekmény tárgyi súlyának, az államra és társadalomra háruló veszélynek és a tettes alanyi bűnösségének figyelembevételét. Mindezt természetesen még meglehetősen pongyola és nehézkes stílusban. Így mintegy elméleti fejtegetésként mondja: „Miatán minden törvény feladata a polgári társaság biztonságát szolgálni, mert *Salus publica suprema lex*, minél nagyobb jelentősége van a büntetettnek a közbiztonságra, annál súlyosabbnak kell tekinteni a cselekményt. De nemcsak a cselekmény súlya, hanem a tettes gondatlanságának vagy malitiájának foka is irányadó és az is, hogy jövőre mennyiben kell a köztársaságot hasonló kártól megoltalmazni.“

A gondatlanságnak és a szándéknak a javaslat három-három fokát ismeri s több cselekménynél részletesen írja elő a büntetési tételeket a szándék, illetőleg a gondatlanság fokai szerint. Több cselekménynél

¹ *Szemere Bertalan* : Utazás külföldön. I. 257. l.

² *L. Vajna Károly* : Hazai régi büntetések. 1907. II. köt. 145 s köv. l.

külön felsorolja a javaslat az enyhítő körülményeket és megemlíti, hogy a méltányosságot mikor kell figyelembe venni. A javaslat szerzőinek gyakorlati életbölcességét igazolja, hogy többször felemlítik, hogy *a bíró vegye figyelembe a tettes műveletlenségét, az elháríthatatlan tudatlanságot, a tévedést, az elmebetegséget és a részegséget*. A súlyosító körülményeket pedig az eljárási első rész XIII. Artikulusa külön fejezetben sorolja fel tíz paragrafusban, amiket a bíró az ítélelhozatalnál általános szabályul tartson szem előtt.

A Principia-nak még egy igen fontos rendelkezését kell kiemelnem, mely a kodifikáció elvi álláspontjának helyes felismerését igazolja. A IV. cikk fejtegeti ugyanis, hogy miután a közömbös, vagy a köztársaságra éppen hasznos cselekményeket (actiones indifferentes, aut pláne Reipublicae utiles) a törvény nem gátolhatja meg, nyilvános eljárás útján sújtandó *bűncselekményeknek csak olyan cselekmények* tekintendők, *melyeket a jelen kódex ilyeneknek nyilvánított*. Ez a tétel betűszerinti átvétele az 1789-i francia nemzetgyűlés kijelentésének. Ezt állítja az 1791-i francia Code Pénal, majd a Feuerbach 1813-i bajor Btk.-étől kezdve máig minden modern Btk. az általános rész élére, mintegy jeligét. Feuerbach büntetőjogi tankönyve, mely iránytadó jelentőségű lett az egész XIX. század büntetőjogi tudományára, három tételben részletezi ezt a gondolatot: Nulla poena sine lege, Nulla poena sine crimine, Nullum crimen sine poena legali.¹ A mi 1792-i javaslatunk szerzői megértették ezeket az alkotmányjogi szempontból is annyira fontos tételeket s kifejezetten a kódex vezérigéje gyanánt írják elő a bíró és a közönség számára.

A javaslat készítőinek gondosságát és lelkiismeretességét mutatja azonban, hogy az anyagjogi II. rész utolsó fejezetében (De delictis hoc Codice non nominatis) módot akarnak nyújtani a bírónak, hogy olyan cselekményeket is büntetés alá vonhasson, melyeket a kódex nem nyilvánított ilyeneknek, vagyis kivételt tesznek a nullum crimen és a nulla poena sine lege elve alól. Ez a fejezet abból indul ki, hogy: „miután lehetetlen az emberi gonoszságnak és meggondolatlanságnak, hanyagságnak minden esetét kimerítően felsorolni, felhatalmaztatik a bíró, hogy a kódex-ben meg nem nevezett cselekmények miatt is, ha az illető cselekmény a társadalomra vagy egyesekre kárt okozott, a tettesre a kár nagyságához és a tettes szándékának vagy gondatlanágának fokához (societati civili damnum ac gradum culpae vel malitiae delinquentis) mérten egy évig terjedhető fogságot (arestum), illetőleg botbüntetést, honoratiorokra pedig megfelelő pénzbüntetést szabhasson ki“.

Ez az érdekes rendelkezés szinte megsejtése, mondhatni embriója a mai német nemzetiszocialista büntetőjog közismert ama felfogásának, hogy a bíró a büntetőtörvényekben nem tiltott, de „az egészséges népi érzülettel ellenkező“ cselekményt is büntetéssel sújthasson. A javaslat ugyan egészen más indokból, de lényegében mégis ugyanazt

¹ P. J. A. Feuerbach: Lehrbuch des gem. in Deutschland gültigen peinlichen Rechts. V. Aufl. Giessen. 1812. 22. l.

a gondolatot fejezi ki, amit a német jogi felfogás, t. i., hogy a bírót szabadítsuk fel a törvény betűjének bilincsei alól és hatalmazzuk fel a Btk.-ben ugyan fel nem sorolt, de a társadalom összességének érdekeit sértő cselekmények elkövetőinek büntetésére. A magyar büntetőjogtudomány ugyan hűvösen fogadta ezt a felfogást, mely az anyagi büntetőjogban az analógia alkalmazásának mai tilalma elleni állásfoglalás, de — anélkül, hogy ezúttal ehhez a kérdéshez hozzászólni akarnék — mindenesetre érdekes találkozása ez a 150 év előtti magyar javaslatnak és a legújabb büntetőjogi felfogásnak.

A javaslatnak ezek az alapelvei, a Principia cikkeinek ezek a kiemelt részletei eléggé igazolják azt a véleményemet, ami különben a legtöbb magyar büntetőjogi írók egyetértő felfogása, hogy az 1792 büntetőjogi javaslat, ha mai szemmel nézve szerény kísérlet volt is egy mai értelemben vett modern Btk.-höz, de mindenesetre korának színvonalán állott, és az akkor kipattant szabadelvű eszméket igyekezett a magyar büntetőjogba beleplántálni. Kétségtelen, hogyha a javaslat törvényvé válik, az 1791-i francia Code Pénal mellett a legkiválóbb európai Btk. lett volna, mely a magyar büntetőjogban nemcsak időileg legelső, de a magyar alkotmány fejlesztése szempontjából korszakos jelentőségű lett volna.

Sajnos, a javaslat elkészülte után hamarosan bekövetkezett súlyos események, a csaknem egy félszázadig tartó reactionarius kormányzat, lehetetlenné tették a javaslat törvényerőre emelését. Afelől ugyan bizonyosak lehetünk, hogyha a javaslat a II. Lipót felvilágosodott uralma alatt törvényvé vált volna is, utóda I. Ferenc atyáskodó rendőr-államában, de meg a magyar nemességnek privilégiumaihoz való görcsös ragaszkodása miatt, rövidesen gyökeres revízió alá került volna. A magyar jogfejlődésnek azonban mindenképpen végtelen kára, hogy a javaslat csak javaslat maradt. A rettentő szakadozottságot és összevisszaságot, ami akkor és azután egy félévszázadig, sőt mondhatjuk, az 1878-i Btk.-ünk megalkotásáig a magyar büntetőjogban és az eljárásban uralkodott, a javaslat törvényerőre emelkedése mindenesetre megszüntette volna s biztos alapja lett volna a magyar büntetőjogszolgáltatás egységessé válásának és magas színvonalra emelkedésének.

Az 1792-i javaslatnak csupán az általam felsorolt elvi kijelentései bírnak ma, 150 év távlatából, érdekléssel és jelentőséggel. Maga a Codex de delictis eorumque poenis, hármilyen jeles jogász munkája volt a maga idejéhez és a magyar büntetőjogtudomány akkori színvonalához képest, mai szemmel nézve kétségtelenül elavult és kevés figyelemreméltó részletet mutat fel. Legyen szabad azért csupán pár szóval ismertetnem a két részből álló munkálatot.

A javaslat első része, *De forma proceduræ* címmel, a büntetőeljárás menetét foglalja össze. Egészben véve az akkori nyomozórendszer kodifikálása. Kezdi a gyanúsított (Incusatus) személy letartóztatásával, a letartóztatás alatti bánásmóddal, a gyanúsított jogaival. Részletesen szól aztán a bíróságról, a vádról (Actoratus, a megyei tisztügyész, nota infidelitatis eseteiben a kir. fiscus), a bírói vizsgálatról, a bizonyítékokról, *De probationibus in genere et specie*, aztán a bíró kötelelességeiről, a

beszámításról, az ítéletről, a perorvoslatról (De appellata), a halál és életfogytiglani börtönre szóló ítélet sohasem hajtható végre a legfelső bíróság revíziója előtt, a perújításról (De novo iudicio), végül a végrehajtásról és a kegyelemről.

Az anyagijogi II. rész *De delictis eorumque poenis* címmel öt csoportba sorozva öleli fel a bűncselekményeket: 1. az állam biztonsága elleni (Delicta adversus Securitatem publicam); 2. a polgárok élete és teste elleni (Delicta vitae civium, Corporisque incolumitati noxia); 3. a polgárok becsülete elleni (Delicta Honori Civium injuriosa); 4. a polgárok javai, szabadsága elleni (Delicta Bona, Facultates, Libertatemque Civium impetentia); 5. az erkölcs elleni (Delicta in Morum Corruptelam tendentia). Itt olvasható a csavargókról és azok pártolóiáról szóló, végül az utolsó fejezet: „az ezen codex által meg nem nevezett delictumokról“.

Nagyban és egészben a kódex mindkét része az akkori büntetőjogi ismeretekhez és az állam és társadalom érdekeihez mértén kielégítő és megnyugtató összeállítás, mely kétségtelenül nagy hatással lett volna a magyar büntetőjog és eljárás egységesítésére és igazságszolgáltatásunkat magas színvonalra emelte volna.

Különösen ki kell emelnem az eljárási részre nézve, hogy mellőzi az addig nélkülözhetetlennek vélt tortúrát, a bíróság számára böles útmutatásokat nyújt a büntetés kiszabása kérdésére nézve.¹

Az anyagijogi részből nagy érdeméül kell kiemelnem a javaslatnak emelkedett, humanus szellemét, mely a büntetések fokozatainak meghatározásánál mindenütt igyekszik az emberileg menthető motívumokat méltányolni és a bűnös megjavulását a büntetés által lehetővé tenni.

Tisztelt Teljes Ülés!

Amikor meghajtom a zászlót az 1792-i büntetőjogi javaslat nagy-érdemű készítőinek emléke előtt, örömmel zárom emlékezésemet azzal a megállapítással, hogy ha az idők járása folytán ez az első alkotmányos büntetőjogi javaslatunk csak jogtörténeti emlékül maradt is ránk, de ez is igazolja gróf Zrínyi Miklós önérzetes mondását, hogy: „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók“. A mi 1792-i büntetőtörvényjavas-

¹ Helyesen mutat rá *Zehery Lajos*, hogy mai szemmel alaposan kifogásolható a javaslat perorvoslati fejezetében foglalt reformatio in pejus tilalom, ami a javaslat túlzottan szabadelvű és humanisztikus elveinek folyománya volt. A javaslat XV. Articulusa (De Appellata) szerint ugyanis azon esetben, ha a vádlott felmentetett vagy ő maga a marasztaló ítéletben megnyugodott, a közvádoló nem élhet fellebbezéssel. (*Zehery Lajos*: Fegyelmi jogunk legújabb alkotásai a büntetőjogi reformtörvények tükrében. 1940. 18. l.) Akkor azonban ez a rendelkezés nagyon is érthető volt, mert a reformatio in pejus tilalom még csaknem egy évszázadig mint megcsontosodott dogma élt a büntetőperjogászok lelkében. Ugyhogy még Csemegi is a vádrendszerből önként folyó követelménynek tartotta, hogy a bíróság nem szabhat magasabb büntetést annál, amit a vádló indítványozott. Sőt az 1896. évi Bp.-unk is fenntartotta a ref. in pejus tilalmat a 387. §-ban, mely szerint a felső bíróság csak a vádló perorvoslata alapján emelheti fel az alsó fokon kiszabott büntetést.

latunk — ha törvényé válik — minden bizonnyal méltó kortársa lett volna az 1791-i francia Code Pénal-nak, a ma is fennálló európai anyakódexnek.

De méltó társa, vagy legalább is úttörője volt ez a javaslat a fél-század mulva készült legjelesebb büntetőjogi javaslatunknak, a Deák Ferenc 1843-i javaslatának is. Ha az 1843-i anyagijogi javaslat mind törvényszerkesztési, mind tartalmi tekintetben felette áll is az 1792-inek, de a legfőbb alapelvek tekintetében együtt vannak, azonos elvi magaslalon állanak. Ezt maguk az 1843-i javaslat szerzői is világosan elismerték azzal, hogy az 1840. évi V. tc. kifejezett utasításán túltették magukat és mellőzve a „reactionarius szellemű“ 1827-i munkálatot, egyenesen az 1792-ihez fordultak vissza, s annak folytatása és tökéletesítése gondolatával fogtak munkájukhoz.

Adjuk meg azért az illő tiszteletet és elismerést az 1792-i javaslat készítőinek, akik 150 évvel ezelőtt bátor kezdeményezői voltak a ma uralkodó klasszikus büntetőjog két legmagasztosabb gondolatának : az *igazságos szigor* és a *törvény előtti egyenlőség* szerint érvényesítendő *emberiesség* elveire épített büntetőtörvénykönyvnek.

A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai.

I. KÖTET.

1. sz.	Oláh Gábor, Petőfi Sándor. 1923	—50
2. „	Zsigmond Ferenc, Mikszáth írói egyénisége mint kortörténeti dokumentum. 1923	—80
3. „	Kölcsey Sándor, Emlékbeszéd gróf Tisza István felett. 1923	—40
4. „	Huss Richárd, Der Name der Germanen. 1923	2—
5. „	Leffler Béla, Az újabb svéd líráról. (Strindberg, Heidenstam, Fröding, Karlfeldt.) 1923.	—60
6. „	Mitrovics Gyula, Az egység és sokféleség esztétikai elve Az Ember Tragédiájában. 1924	—50
7. „	Iványi Béla, Debrecen és a budai jog. 1924	1:50
8. „	S. Szabó József, Műveltségi állapotok, főként az iskolázás Debrecenben a reformáció korában. 1924	1:40
9. „	Tankó Béla, Kant Immanuel születésének 200-ik évfordulójára. 1924.	—70
10. „	Barabási Kun József, Gróf Tisza István és a tudomány. 1924	—70

II. KÖTET.

1. sz.	Révész Imre, A magyar protestantizmus tudományos történetírása. 1924	—80
2. „	Tóth Lajos, A jogképeség a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetében. 1925	1:20
3. „	Mitrovics Gyula, Arany János esztétikája. 1925	1—
4. „	Marton Géza, Vétkekességi elv—okozási elv. 1926	2—
5. „	Lósy-Schmidt Ede, A hortobágyi kőhid építése Debrecen város mátai pusztáján. 1926	3—
6. „	Császár Elemér, Arany János képzelete. 1927	1—
7. „	Leffler Béla, Lagerlöf Zelma. 1927	2:20
8. „	Josephus Salánki, De codice Ovidii et Horatii colligato Debreceniensi. 1927	—60
9. „	R. Kiss István, Az erdélyi fejedelmek nemzetközi politikája. 1927.	—80
10. „	Dezső Gyula, Ingó jelzalog. 1927	1:20

III. KÖTET.

1. sz.	Harsányi István, Csulyak István élete és munkái. 1926	1:50
2. „	Perjéssy Mihály, Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényről. 1928	5—
3. „	Magyary Zoltán, A magyar közigazgatás racionalizálása. 1930	1—

IV. KÖTET.

1. sz.	Papp Ferenc, Gyulai Pál és Pataki Emilia. 1928	—80
2. „	Oláh Gábor, A művészi alkotás lélektana. 1928	3:20
3. „	Heisenberg Ágost, Magyarország és Bizánc. 1928	—60
4. „	Rácz Lajos, Keleti hatások a görög filozófia kezdeteire. 1929	1—
5. „	Boharsik Pál, A kozmogónia problémája. 1929	—60
6. „	Erdős Károly, A galatiai probléma. 1930	—80
7. „	Lósy-Schmidt Ede, Hatvani István élete és művei. 1931	4:50
8. „	Peremartoni Nagy Lajos, A harmónia mint filozófiai fogalom. 1931	1—
9. „	Varga László, Görög reminiscenciák gr. Széchenyi István műveiben. 1931	1:50
10. „	Rácz Lajos, Kazinczy és a sárospataki főiskola. 1931	1—

A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai.

V. KÖTET.

1. sz.	Ijj. Kiss Ferenc, Vörösmarty és Ossian. 1931	1·20
2. „	N. Bartha Károly, Magyar néphagyományok. I. 1931	3·—
3. „	Fazekas Jenő, Az egyszerű mondat fajai az északi osztljak nyelvben. 1932	2·—
4. „	Révész Imre, Adalék a magyar-francia sorsközösséghez. 1932	—·70
5. „	Hankiss János, Emberismeret és irodalom. 1932	—·60
6. „	Olchváry Zoltán, Tétéles szabályaink a gyakorlat tükrében. 1933	1·—
7. „	Nizsalovszky Endre, Az érdekkutató jogtudomány. 1933 . .	1·—
8. „	Pekár Gyula, Tisza István végnapjai. 1932	—·60
9. „	Pápay József, Északi-osztljak medvénekek. 1934	6·—
10. „	Bacsó Jenő, A polgári per célja. 1934	1·20

VI. KÖTET.

1. sz.	Tóth Lajos, Tisza István emlékezete. 1934	—·60
2. „	Kállay Kálmán, Izrael három első királya a Koránban és a mohamedán legendákban. 1934	1·20
3. „	Hankiss János, A brusszai angol konzul jelentése Kossuthról. 1934	1·—
4. „	Zoltai Lajos, Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. 1935	2·—
5. „	Nagybákay (Rickl) Antal, Simonffy Sámuel a debreceni nemes kalmár társaság kiváló tagja, debreceni főbíró élete, munkássága, családja és kora (1754—1821). 1936.	3·—

VII. KÖTET.

1. sz.	Dezső Gyula, Változó tárgyú kötelmek. 1936	1·20
2. „	Tankó Béla, Strauss Dávid emlékezete. 1936	1·—
3. „	R. Kiss István, Az egyházi rend közjogi helyzete Erdélyben és Bethlen Gábor armalisa. 1936	1·—
4. „	Ravasz László, Szónoklás és igehirdetés. } 1937	1·50
	Makkai Sándor, Európai magyarság. }	
5. „	Zoltai Lajos, Ötvösök és ötvösművek Debrecenben. 1937 . .	3·50
6. „	Szondy György, Bezerédj Amália. 1937	1·50
7. „	Darkó Jenő, A magyar huszárság eredete. 1937	2·—
8. „	Bacsó Jenő, Tudományos perjog. 1937	1·50
9. „	Szentpéteri Kun Béla, Tisza István és a vallásfelekezeti béke. 1938	1·20
10. „	Varga László, Hannulik János, a XVIII. század Horatiusa. 1938	4·—

VIII. KÖTET.

1. sz.	Szádeczky-Kardoss Tibor, Illetékrendszerünk fejlődése és reformjának kérdése. 1939	2·—
2. „	N. Bartha Károly, A debreceni gubacsapó cég. 1939	5·—
3. „	Kovács Máté, Fazekas Mihály, a rokokó költő. 1940	4·—
4. „	Varga László, Németi Pál, a debreceni Kollégium latin diák-költője. 1940	4·—
5. „	Révész Imre: Széjegyzetek a kálvinizmus néhány legújabb értékeléséhez. 1941	2·—
6. „	Nagybákay Antal, Egy barokk-kori debreceni főbíró élete. Szeremley Sámuel a nemes kalmári társaság tagja és családja. 1942.	5·—
7. „	Varga László, Szövegkritikai és vallásrégiségtani fejtegetések Sinai Miklós Minucius-interpretációjában	5·—
8. „	Finkey Ferenc: Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója	3·—

Kapható bármely könyvkereskedésben.

Főbizományos : Stúdium könyvkereskedés, Budapest, IV., Keckeméti-utca 8.